

ahau ana kua kiia atu e ahau kia whakamahia, ara, era mo te tohutohu mo te whakaoti i te korero mo nga Rahui. Ahakoa ngawari e kore e oti a taea noatia te wa e ata tohutohungia mai e nga Tangata Maori nga Rahui i tino hiahiaatia e ratou. Tae noa ki tenei ra kohore ratou i whakaae ki te tohutohu. A inaianei kua tohutohungia e matou. Kua oti nga mahinga ika, i te ngutu o ia awaawa, i nga tanumanga katoa, me a ratou mahinga kai me etahi tekighana maha. Kotiwhatiwha ana te mapi i te Rahui. Ki te tirohia te tuhituhi a Te Hiana o te 14 o Aperira tera pea e kiia i whakaaro a ia ki te whakamana i te mahi a Te Retimana i te tau 1867 me ta Ta Tanara Makarini i te tau 1872. Kia kotahi te Rahui o te whenua katoa o waenganui o Waingongoro a tae ki te awa o Inaha.

Otira e ata ki ana a Meiha Paraone, kahore a ia i whakarite Rahui i mua, i te wa ranei e rurititia ana nga tekighana a ko tona mea i whakaritea ai ko te whakarite Rahui; a taea noatia te wa i panaia ai nga kairuri, kahore he Rahui i makatia ki te whenua i makatia ranei ki nga mapi, a kahore a ia i korero atu ki nga Tangata Maori hei whea ranei nga Rahui, ki mai hoki a ia kia maua ko te mapi e kiia nei e Te Hiana kua tuhia nga Rahui e tae ana ki te 4,000 eka, i penaitia te hanga: I muri o te pananga o nga kairuri e nga tangata Maori a kua whakamutua te ruri ka tae mai a Meiha Paraone ki Poneke. I te 2 o Aperira i haere a ia ki te Tari Ruri Whenua i kona, a makatia ana ki te mapi tekighana o Waimate Mania nga Rahui i whakaarohia e ia he tika, whiriwhiria ana nga eka e tata ana ki te 3,000 o nga tekighana i rurititia, a pania iho, a waiho ana hei Rahui Maori. Heoi ano pea nga tangata i mohio ki tenei mapi i pania nei, ko nga tangata o te Tari Ruri Whenua, ko Meiha Paraone me te Kawanatanga. Ko te Hamapere (Humphries) te Tino Tumuaki ruri whenua i Nu Paremata a ko ia te kaitohutohu i nga ruri o Waimate, me Te Witikoma (Whitcombe) te Komihana o nga whenua o te Karauna kahore i mohio ki taua mapi a na maua i whakaatu. E ata ki marire ana a Meiha Paraone kahore enei Rahui i penaitia a taea noatia amuri o te panuitanga mo te hoko. A i reira ko te ahua whika nei i tuhituhia a oraiti i kahititia hei "whenua pupuru kia kaua e hokona." Kahore nga tangata Maori i mohio ki te whakaritenga o enei Rahui a tae noa ki tenei ra. A kahore rawa i ia nga tangata, a kahore i whakataua ki nga wahi tika i runga i nga whakaaetanga a Ta Tanara Makarini raua ko Te Hiana ki nga Tangata Maori; kahore rawa i tau ki roto te eka kotahi o nga kainga tata ki te Ngaherehere, i te wahi e nobo nei te nuinga o nga tangata a te wahi i whakaarohia e Meiha Paraone hei wahi mo nga Rahui nunui hei whakaea i nga hapu. Kotahi tonu te taunga o enei korero, e tika ana, kahore he Rahui i whakaritea i mua, a i te wa ranei o te ruritanga kahore rawa etahi i makatia ki te whenua, a kahore ki te mapi engari ki te mea kotahi anake kua kiia i mua ake nei: a kahore era i makatia ki te mapi i whakaaturia ki nga tangata Maori.

3. Otira me rapurapu hoki maua ki te mea he tika kahore rawa i whakaritea i mua o te ruritanga i te wa ranei e ruri ana, tera ranei etahi take mo te whakapono, ki te mea i whakaritea kua kore te pana i nga kairuri, a kua kore e puta nga raruraru o muri. Kei te ata marama kei te kaha nga whakaaro o Meiha Paraone me ona hoa kaimahi a Kapene Wirihana me Te Pereki i runga i tenei mea; a i runga i nga kupu a etahi o nga tino tangata o nga Maori hui kia Te Whiti kia Titokowaru a me o ratou mahi i te wa e rurititia ana te whenua i nga marama e whitu, e waru i ata tatari marire nei ratou kia kitea te makatanga o nga Rahui; ko taua mea ano.

I pataia atu tena kupu kia Meiha Paraone e maua "Me mohio maua e whakapono ana a koe, ki te mea kua waiho mau e whakariterite nga Rahui ma Titokowaru era e whakamutua e ia tana whakakore i te kairuri?" "Ae." "E tino marama ana ranei maua ki to kupu ki te kore whakarite Rahui te take i panaia ai te kairuri?" "Ae, e whakaaro ana ahau koia na." "A ki te mea i ata korero atu ki nga Maori mo nga Rahui, a ki te whakaritea he Rahui e ea ai ratou, kahore pea nga kairuri i panaia?" "E pono ana." "A me mohio maua i runga i to tu Apiha mo nga mahi Maori i reira i runga i to whakaaro, kahore i tika te mahi nui i mua o te whakariteritenga i te korero mo nga Rahui?" "Ae."

Ki ana a Te Pereki i tetahi tuhituhi o te 21 o Hepetema, 1869, a kua ono nga marama o te pananga o nga kairuri, "Ko te ahua o te mahinga a Te Kawanatanga, a i runga hoki i nga korero maha i rongo ai ratou, ka marama i nga Tangata Maori tera e wawahia katoatia nga whenua o waenganui o Waingongoro me Hangatahua awa, a me te kore whakaaro ki a ratou; a ka marama o ratou ngakau i runga i tenei ruri koia na te tika, ka tahuri ratou, nga hoa noho pai me etahi atu ki te whakamutu i te ruri. He maha nga ki mai a nga tangata Maori o waenganui o Waingongoro o Urenui ki to ratou whakaaro era te Kawanatanga e wawahi, e tango i nga whenua katoa o waenganui o Waingongoro o Hangatahua awa me to ratou timata ki te pena i Waimate. Haere tonu te ruri i Waimate, e makatia ana ki nga tekighana iti, kahore he Rahui i whakaaturia a ko nga mapi i tuhituhia a taia iho kahore i whakaatu Rahui, ara nga mapi mo te hoko." No te rongo o Meiha Paraone kua whakakorea te ruri ka haere tere aia ki Poneke ka timata te maka i nga tekighana ki te mapi mo nga Rahui Maori. Ko te mea tika mo te timatanga ko te ruri i tetahi Poraka ma nga Maori; ara me ruri nga Poraka o ia hapu, hei kona ka whakariterite ki nga tangata na ratou te kainga, ki nga wahi, ki nga rohe mo nga Rahui a amuri ka korero i te utu mo te toenga. I tuhituhi a Te Tamihana (Thompson) (hoa mahi a Meiha Paraone) ki a ia i te 23 o Pepuere, 1869, i ki "He tonu atu ki a Te Hiana me ata whakarite tonu inaianei tetahi tikanga mo nga Rahui a ki te ahei me haere mai a ia ki waenganui o nga Maori inaianei tonu."

Ko te tino korero mo taua mea na Te Whiti i runga i tona korero kia Te Make, i to raua tononga ko Te Pereki, e Te Kawanatanga ki taua Rangatira i Parihaka, i muri o te pananga o nga kairuri. Kua roa te korero mo te whenua riro i te rau o te patu, a te korero o Te Whiti mo te nui o te whenua mana ratou ko ona tangata i te taha ki Te Hauraro o Waingongoro. Ka puta te kupu a Te Whiti mo nga Rahui. Ka ki a ia "E he ana ta koutou ruri kahore hoki i whakaaetia e ahau. I ta korua haerenga mai e Pereki i whakaaturia e koe te raina i tapahia ma waenga i nga ngakinga i te tatau o te whare a Titokowaru." Whakahokia e Te Pereki "ae i kite maua i tena" ka ki ano a Te Whiti "kei hea te wahi e puritia ana ma nga Maori? Kei whea nga kupu a Te Makarini a Te Parete, e ki nei e kore nga whenua e nohoia ana e nga Maori e tangohia? Ki te mea kahore i panaia nga kairuri kahore rawa te Kawanatanga e whai whakaaro mai kia matou. Rere ke ana nga tikanga a Makarini a Parete me te Kawanatanga tawhito ki nga tikanga a Te Hiana, a Paraone me te Kawanatanga hou. Ko te tikanga a Parete, ka atua haere mai ki te korero, hei muri ka tahuri ki te mahi." Ka haere tonu taua korero,